

ÚVOD

I.

Myšlenka nových forem přechodu k socialismu, vytyčená XX. sjezdem KSSS na základě zkušeností dělnické třídy po II. světové válce, nabývá v mnoha zemích stále konkrétnější podoby a současně větší přitažlivosti pro všechny pracující.

Podstatou této myšlenky je přerůstání demokratické revoluce v socialistickou, jak se projevilo v poválečných letech v celé řadě zemí střední a východní Evropy. Jde o myšlenku, kterou hlouběji propracoval V. I. Lenin v období ruské revoluce r. 1905, kdy dokázal, jak za buržoazně demokratické revoluce v období imperialismu nelze v poměru k ní přejímat ztrnule stará hlediska z minulosti o chování dělnické třídy za revoluce. Ve známé práci „Dvě taktiky sociální demokracie v demokratické revoluci“ i v jiných spisech ukázal hlavní taktické zásady dělnické třídy v buržoazně demokratických revolucích období imperialismu. Ukázal, že není hluboké propasti ani značného časového intervalu mezi revolucí buržoazně demokratickou a socialistickou, že první připravuje půdu pro druhou, využije-li proletariát všech možností, a že konec první může být začátkem druhé.

V. I. Lenin prokázal, že dělnická třída se musí zúčastnit buržoazně demokratické revoluce, neboť „buržoazní revoluce je nanejvýš prospěšná proletariátu“, stane-li se proletariát její vedoucí silou a dovede demokratický převrat důsledně až do konce. Za tím účelem zúčastní se dělnická třída případně i revoluční vlády, která vzejde z demokratické revoluce, aby v ní bojovala proti kontrarevoluci a za vlastní dělnické požadavky. Vede z této základny revoluční boj shora, přičemž se opírá o lidové masy, jejichž zájem hájí, využívá nátlaku mas na vládu k boji zdola, nátlaku mas, které se během revoluce ozbrojily či ozbrojí. Cílem tohoto nátlaku je „ochrana upevnění a rozšíření vymožeností revoluce“.

Tak tato demokratická revoluce je prvním krokem, jenž připravuje půdu pro krok další. Dělnická třída bojuje za převrat demokratický a připravuje boj za převrat socialistický. Uskutečňování požadavků demokratické revoluce způsobuje nezbytně rozpor mezi dělnickou třídou a dosavadními partnery ve vládě: radikální buržoazií. Taková vláda, i když v ní dělnická třída má vedoucí úlohu, je demokratickou diktaturou dělníků a rolníků s cíli demokratickými, nikoliv socialistickými. Lenin říká o tomto období: „Nesmíme zapomínat, že v nynější době není a nemůže být jiného prostředku, jak přiblížit socialismus než úplná politická svoboda, než demokratická republika, než revoluční demokratická diktatura proletariátu.“¹

¹ V. I. Lenin: Spisy sv. 9, str. 105–106.

Během své činnosti získá dělnická třída na svou stranu široké masy rolnictva, poloproletáře, maloburžoazii, jejichž zájmy hájí a uspokojuje (např. pozemková reforma, zlepšení pracovních a mzdových podmínek, snížení daňového břemene, politické svobody) a opřena o ně „zamění heslo demokratické diktatury heslem socialistické diktatury proletariátu, tj. úplného socialistického převratu“.²

Tato taktika byla uplatněna i v období mezi únorovou a říjnovou revolucí v roce 1917, i když v jiných podmínkách (dvojvládí). Ve dvacátých letech, kdy světová revoluční vlna opadla a příprava revoluce si vyžádala jiných taktických metod než okamžitého útoku, objevuje se znovu myšlenka takového přístupu k socialistické revoluci v nové formě: V taktice jednotné fronty a myšlenky dělnické vlády.

Nebude jistě bez zajímavosti vrátit se do doby, kdy se tato perspektiva objevila v dělnickém hnutí v konkrétní podobě v taktice komunistických stran a v prvním pokuse o její uskutečnění. Po vytvoření Komunistické internacionály v roce 1920 jako ústředí, které by usměrňovalo mezinárodní taktiku revolučního proletariátu, ukázal V. I. Lenin, že tato taktika nemůže být šablonou, používanou ve všech zemích stejně a jednotně. Národnostní rozdíly a různé podmínky v jednotlivých zemích si vyžadají také uplatňování hlavních zásad komunismu (sovětská moc a diktatura proletariátu), že se bude k těmto rozdílům přihlížet a správně na ně aplikovat. Hlavní úkol tohoto období byl již převážně splněn. Vznikly komunistické strany nového typu a tak byla získána avantgarda dělnické třídy. To však k vítězství nestačilo: „Nyní je třeba soustředit všechny síly, všechnu pozornost na další krok, který se zdá a z jistého hlediska je méně důležitý, zato však je prakticky bližší praktickému řešení úkolů, a to najít formu přechodu nebo přiblížení se k proletářské revoluci.“³

Tato Leninova idea se pak ztělesňuje v taktice jednotné fronty a v myšlence dělnické vlády. V r. 1921 bylo již zřejmé, že velká revoluční vlna vyvolaná Říjnem přesáhla svůj vrchol a pomalu odplývá. S výjimkou sovětského Ruska revoluce jinde nezměřila a řada revolučních hnutí byla buržoazii potlačena. Bavorská vláda rad na jaře 1919, Maďarská komuna na podzim 1919, generální stávková v Československu v prosinci 1920, akce obsazování továren v Itálii a konečně boje proletariátu ve středním Německu v březnu 1921 byly revolučními procesy, které skončily porážkou proletariátu. Dočasně se vytvořila rovnováha sil mezi kapitalismem a socialismem. Kapitalistům se nepodařilo porazit ruskou revoluci a vznikl tak první dělnický stát, s jehož trváním bylo nutno počítat. Naproti tomu revoluční hnutí proletariátu v jednotlivých zemích byla likvidována vítězstvím buržoazie.

Kapitalismus nebyl nikdy tak silný, aby dokázal porazit vítěznou ruskou revoluci. Na druhé straně dělnická třída v ostatních zemích nebyla dost silná, aby porazila svou vlastní buržoazii a uchopila se moci. Přitom nebyla však oslabena natolik, aby ztratila svůj revoluční elán. Ba naopak, v těchto bojích získala mnoho zkušeností, které jen její úsilí za svržení kapitalismu posílily. Revoluční vření trvalo a bylo možno počítat s revolučními

² Tamtéž, sv. 9, str. 123.

³ Tamtéž, sv. 31, str. 87.

zvraty stále. Na pořadu dne nebyla sice okamžitá srážka a boj za uchopení moci. Nutnost přípravy revoluce však trvala, a jak blízká budoucnost ukázala, podmínky revoluce narůstaly. Hlavním úkolem bylo získat masy pro revoluční boj a trvale je na něj připravovat.

Hlavními příčinami neúspěchu byla nejen síla buržoazie a její podpora sociální demokracií, ale především slabost dělnické třídy, spočívající v neexistenci proletářské revoluční strany nového typu. Takové strany se v těchto bojích teprve vytvářely.

V roce 1921 ve většině evropských zemí stály v čele dělnické třídy již skutečné proletářské revoluční strany – strany komunistické. Nové komunistické strany, třebaže značně početné, nestačily na úkol přípravy revoluce, zejména v době poklesu revoluční vlny. Přes svou početnost představovaly jen předvoj dělnické třídy. Značná její část setrvala ve stranách II. a II. a 1/2 Internacionály a ještě větší část nebyla vůbec organizována. „Jen s předvojem nelze zvítězit. Zasadit do rozhodujícího boje jen samotný předvoj, dokud celá dělnická třída, dokud široké masy nezaujaly pozici buď přímé podpory, nebo aspoň blahovlnné neutrality vůči němu a naprosté neschopnosti podporovat jeho odpůrce, by bylo nejen hloupostí, ale zločinem.“⁴

Komunistická internacionála vycházela při určení bojové taktiky z této situace. Její III. kongres si toho byl dobře vědom a vytyčil známé heslo „K masám“. Úlohu získat většinu dělnické třídy vyjádřil ve svých tezích „O taktice“: „Dobytí rozhodujícího vlivu na většinu dělnické třídy, zavedení jejich rozhodujících částí do boje je nyní nejdůležitější úkol KI.“⁵ Již zde byly obsaženy základní myšlenky jednotné fronty tak, jak je později formulovalo v roce 1921 prosincové plénum rozšířené exekutivy KI v „Tezích“ o jednotné proletářské frontě.

Důležitou metodou k získání mas do jednotné fronty proti kapitalismu stal se boj za denní požadavky, který byl až do té doby levicovými živly v komunistických stranách podceňován a opomíjen. Ovšem boj za denní požadavky, i když vedený komunistickou stranou, nemohl sám o sobě dovést dělnickou třídu ke svržení kapitalismu. Přitom nebylo možno stanovit jako cíl přímo diktaturu proletariátu, protože většina dělnictva nebyla dosud tak uvědomělá, aby za její vytvoření šla do boje. Bylo nutné dát společnému boji politický cíl pochopitelný širokým masám. A tím se stalo heslo dělnické vlády poprvé vytyčené na zasedání EKI v červnu 1922 a přesně formulované IV. kongresem KI v prosinci 1922.

Politickým cílem společných bojů v jednotné frontě se stalo vybudování dělnické vlády. IV. kongres Komunistické internacionály bral v úvahu řadu možností existence dělnické vlády. Lišil při tom mezi zdánlivými dělnickými vládami a skutečnými. Za zdánlivé bylo nutno pokládat vlády vzniklé z liberálů a vlády sociálně demokratické, které se samy mnohdy jako dělnické označovaly. Takové vlády nebyly však vůbec schopny hájit dělnické zájmy.

Za skutečné pak bylo možno považovat vlády složené z dělníků a rol-

⁴ Tamtéž.

⁵ Thesen und Resolutionen des III. Kongresses der Kommunistischen Internationale. S. 35.

níků nebo dělnickou vládu, již se zúčastní komunisté, a konečně proletářskou dělnickou vládu pod vedením komunistické strany.

Vlády tohoto typu jsou schopny obhajovat zájmy pracujících proti buržoazii, a to je minimální podmínka každé dělnické vlády. Takovou vládu pak komunisté jsou ochotni podporovat a do ní vstoupit:

„Komunisté jsou připraveni jít společně i s těmi dělníky, kteří dosud nenahlédli nutnost diktatury proletariátu. Komunisté jsou tedy také připraveni za určitých podmínek podporovat dokonce zdánlivou dělnickou vládu, přirozeně potud, pokud hájí zájmy dělnické ... Ale za skutečnou dělnickou vládu lze pokládat jen takovou, která je rozhodnuta přijmout vážně boj s buržoazií za splnění nejdůležitějších dělnických denních požadavků.“⁶

Šlo tedy především o vládu utvořenou z komunistů a zástupců reformistických dělnických stran, případně i zástupců pracujícího rolnictva. Takovéto vlády „neznamenají ještě diktaturu proletariátu, ba nejsou ani historicky nezbytně nutným přechodem k diktatuře, ale jsou, jestliže se někdy vytvoří, důležitým východiskem k vybojování takové diktatury...“⁷

Dělnická vláda mohla vzniknout jen tam, kde moc buržoazie je značně otřesena, např. politickou a hospodářskou krizí; přičemž komunisté do ní vstoupí jedině tehdy, mají-li záruku, že povede boj proti buržoazii. Dělnická vláda se musí opírat nejen o parlament, ale o vlastní organizace proletariátu.

Z tezí IV. kongresu KI „O jednotné frontě“ je zřejmo, že dělnická vláda je přechodný útvar, jenž musí přerůst v diktaturu proletariátu. Jde v podstatě o období revolučně demokratické diktatury dělnictva a rolnictva, jak ji má na mysli Lenin ve své práci „Dvě taktiky sociální demokracie v demokratické revoluci“. Byla to v té době nová forma přístupu k revoluci, forma odpovídající danému poměru sil a stupni uvědomění mas.

V té době ovšem neprobíhaly buržoazně demokratické revoluce. Bylo to však období, kdy po poražených revolucích se rozvíjel teror buržoazie, kdy buržoazně demokratické svobody byly omezovány, kdy forma buržoazně demokratické republiky byla nahrazována teroristickými formami vlády, kdy se vyskytují první fašistické režimy (Itálie, Bulharsko, Maďarsko). V té době bylo možné a nutné rozvinout boj za udržení nebo obnovení demokratických svobod a demokratických forem vlády proti reakci, monopolům prohlubujícím vykořisťování a proti militaristům chystajícím válku. Tento boj musel nezbytně probíhat v zápasu mezi velkoburžoazií a širokými lidovými masami (proletariátem, rolníky, inteligencí, maloburžoazií), jejichž zájmy byly narušovány a útlak byl stejný jako u dělnické třídy. Znamenalo to rozvinutí boje za demokratizaci, jenž mohl vrcholit v buržoazně demokratické revoluci s cílem obnovení buržoazně demokratických vládních forem.

K jedinému pokusu o vytvoření dělnické vlády došlo na podzim r. 1923 v Německu, a to v Sasku a Durynsku. I když tento pokus skončil porážkou, bude zajímavé sledovat tehdejší události a získat zde zkušenosti, z nichž je možno i přes odlišnost podmínek těžit ještě dnes. Je nutno stále

⁶ Protokoll des IV. Kongresses der Kommunistischen Internationale. S. 1017.

⁷ Tamtéž.

mít na mysli rozdílnost tehdejší hospodářské i politické situace a stupeň uvědomění dělnické třídy. Mezinárodní poměr sil, stejně jako poměr sil mezi proletariátem a buržoazií a konečně bojové zkušenosti dělnické třídy — jak v jednotlivých zemích, tak ve světovém měřítku — jsou dnes zcela jiné.

Zkušenosti německé dělnické třídy však nebyly pro dělnické hnutí ztraceny a byly jím využity v době boje proti fašismu, kdy se zrodila taktika lidové fronty a myšlenka vlády lidové fronty. Jiří Dimitrov ve svém projevu na VII. kongresu Komunistické internacionály v roce 1935 hodnotil německé zkušenosti z roku 1923 a využil je při vytváření nové taktické linie. Ocenil jejich význam jako rozhodný přínos „pro zostření naší bdělosti k nebezpečí úchylek vpravo i vlevo od bolševické linie“.⁸

Je třeba si uvědomit, že taktika jednotné fronty vykazuje trvalou progresivní linii, stále se vyvíjí a v průběhu let prodělává kvantitativní i kvalitativní změny. Od taktiky jednotné fronty a dělnické vlády let dvacátých je přímý krok k taktice jednotné a lidové fronty a vlády lidové fronty. Tento krok ovšem nebyl učiněn přímo a bylo nutno překonat především omyly V. světového kongresu KI, jenž taktiku jednotné fronty pojal jako pouhý manévr k odhalení sociální demokracie a heslo dělnické vlády jako synonymum diktatury proletariátu. Bez ohledu na těžkosti, které z těchto omylů vyplynuly, činí VII. kongres KI rozhodný krok kupředu, a rozvíjí úspěšně myšlenku jednotné a lidové fronty v boji proti fašismu a myšlenku vlády lidové fronty.

A od ní konečně dochází mezinárodní dělnické hnutí k taktice národní fronty a k vládě národní fronty, jak byly prováděny komunistickými stranami v době II. světové války a úspěšně jsou rozvíjeny dnes v národně osvobozeneckých bojích řady tzv. koloniálních národů. Přirozeně jsou značně odlišnosti místní i dobové, dané namnoze jiným mezinárodně politickým vývojem a jiným poměrem sil. Leč základní myšlenka je obsažena již v taktice jednotné fronty a její vývoj je možno sledovat až do dnešních dnů.

II.

Předkládaná práce má určitý cíl a tím je dáno její zaměření na jistý časový úsek.

Jde v ní především o to, na německých konkrétních dějinách a událostech postihnout „novou formu přístupu k proletářské revoluci“, jak vzešla z jednání III. kongresu Komunistické internacionály a jak se pak rozvinula na jejím IV. kongresu. Poněvadž k praktickému uskutečnění došlo jedině v Německu v r. 1923, a to v Sasku a Durynsku, vymezil jsem si časový úsek obdobím, kdy se tato taktická zásada přetvářela ve skutečnost. Jedná se o období mezi III. kongresem Kom. internacionály a koncem roku 1923, přičemž hlavní důraz je položen do úseku od počátku rúrské krize v lednu 1923 do konce téhož roku. Z předchozích událostí je postíženo jen to, co přímo souvisí a je nezbytně nutné k pochopení celého vývoje myšlenky dělnickorolnické vlády v Německu.

⁸ G. M. Dimitrov: Výbor z projevů a článků. Str. 102–104.

Je to v podstatě období vymezené druhou částí VII. kapitoly nejnovějších Dějin německého dělnického hnutí.⁹

Otázka sama, tj. problém dělnickorolnické vlády v Sasku a v Duryňsku v r. 1923, nebyla dosud v publikované literatuře samostatně zpracována. Pochopitelně že tento problém je zpracován v mnoha souvislostech v četných historických souborných dílech a že existuje celá řada dílčích studií, které se problému dotýkají nebo zpracovávají některé společné otázky. V tomto směru dosavadní literatura je poměrně bohatá.

Zásadní směrnicí pro zpracování problému je „Grundriss der Geschichte deutschen Arbeiterbewegung“ (Thesen) a referát Waltera Ulbrichta k návrhu „Grundriss der Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung“.¹⁰ Teze byly projednány na 16. zasedání ústředního výboru SED a zde byl přednesen referát Waltera Ulbrichta.

Na základě těchto tezí byly pak zpracovány „Dějiny německého dělnického hnutí“, které vyšly v r. 1966.

Jedná se o dílo pro problematiku německého dělnického hnutí naprosto zásadní. Dílo samo je velmi důkladné a hluboké a zpracovává v širokých souvislostech vývoj i průběh německého dělnického hnutí (celkem 8 dílů). Problematikou mé práce se zabývá, jak již bylo uvedeno, druhá část VII. kapitoly třetího dílu.

Jak „Grundriss“, tak i samy Dějiny vidí celou šíři tehdejších událostí a příčiny neúspěchu KSN v r. 1923 nespátřují – jak bylo dříve obvyklé – jen ve zradě pravicových soc. demokratů a v oportunistu brandlerovců, ale též v dosud nepřekonaných ultralevých náladách v KSN. Při zpracování bylo použito pramenů všeho druhu, marxistických i nemarxistických. Zvláště je cenný dokumentační materiál připojený v příloze.

Stejně tak základní význam má předcházející práce Waltera Ulbrichta „Zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung“. Práce má zajímavý charakter. Kapitoly z dějin německého dělnického hnutí se střídají s dobovými projevy a články autora, který byl významným účastníkem líčecných jevů. Nejde však o běžnou memoárovou literaturu, ale o marxistické a vědecké zpracování dějin dělnického hnutí, v němž dobové dokumenty tvoří jeho podstatnou část. Popisovaným obdobím se zabývá kapitola druhého dílu „Die Nachkriegskrise in Deutschland und die Ereignisse des Jahres 1923“.

K nepostradatelným dokumentům patří i projevy a články předních vůdců německého dělnického hnutí E. Thälmana, W. Piecka a K. Zetkinové, které byly vydány knižně.¹¹

Celá řada mladších historiků německého dělnického hnutí zpracovala některé dílčí problémy historického vývoje, např. problematiku proletářských setnin studovali H. Gast a W. Hanich, hamburským povstáním v r. 1923 se obírali H. Habedank a G. Hortschansky, o rúrské krizi a okupaci Porúří psal G. Hortschansky, spolupráci německého proletariátu s pro-

⁹ Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung. Band 1–8, Berlin 1966.

¹⁰ Viz „Einheit“, Zeitschrift für Theorie und Praxis des wissenschaftlichen Sozialismus. Jhg. 17, August 1962. Sonderheft. Berlin.

¹¹ Tituly a bibliografická data jejich prací, stejně jako plná jména všech autorů v této stati uváděných jsou obsaženy v seznamu použité literatury a pramenů na konci knihy.

letáři jiných národů a států v tomto období sledovali W. Ruge, M. Uhleman, H Köller. O bojích dělnické třídy r. 1923 v Sasku a ve středním Německu pojednali R. Wagner W. Ersil, činnost tajných vojenských svazů a fém zpracovali K. Fischer a W. Koenen.

Jde vesměs o dobře fundované, objektivní práce marxistických historiků. Zvláštní připomínky zasluhuje práce Ersilova. Pojednává převážně jen o problémech středního Německa, ale bohatě fundována archivními materiály jde do šíře i hloubky až k jednotlivým továrnám, městům a vesnicím.

Málo zatím byla využita historiky jedna starší velmi závažná práce. Hermann Remmele, přímý účastník všech tehdejších bojů, publikoval v r. 1924 o těchto událostech článek v „Komunistické internacionále“. I když je hodnocení namnoze poplatné některým dobovým názorům, jde o materiálově bohatou práci, která si zaslouží pozornosti.

Povšechný ráz, daný jejich charakterem, mají dvě učebnice dějin německého dělnického hnutí. První z nich, práce H. Materna, je pro svůj široký časový rozsah velmi stručná. Druhá učebnice S. Wietzka – H. Wohlgemutha, zaměřená na léta 1918–1933, je značně rozsáhlejší, a má proto možnost zabývat se věcmi širěji. Obě splňují požadavek dobrých, vědecky zpracovaných učebnic. Každý historik musí pak nezbytně vycházet ze znalostí ekonomické problematiky prací J. Kuczynského.

Celé toto období vzbudilo zaslouženou pozornost i historiků nemarxistických, politicky orientovaných od nejrůznějších buržoazních stran až po sociální demokracii. Mám zde na mysli E. Eycka, B. Gerhardta, A. Rosenberga a F. Stampfera, kteří se zabývali zpracováním dějin výmarské republiky.

Sem lze i přiřadit historiky zpracovávající speciálně historii činnosti KSN nebo historii evropského komunismu.

E. Eyck, B. Gerhardt a F. Stampfer přes různost politických názorů mají jedno zásadní hledisko společné. Nečiní rozdílu mezi rodícím se německým fašismem a pravicovou reakcí na jedné straně a mezi komunismem na straně druhé. V obou spatřují nebezpečí pro demokracii, ať již zleva, či zprava. Kladou do stejné roviny zásahy proti dělnickým vládám v Sasku a Durynsku a potřebu zásahu proti bavorské reakci. Přitom bavorské reakci vysloveně straní, spatřující v ní nebezpečí menší. A to bez ohledu na to, že obě tyto vlády byly zřízeny přísně parlamentním způsobem v rámci ústavy a že na rozdíl od bavorské reakce neusilovaly o odtržení od říše.

Podstatně objektivnější je stanovisko levého soc. demokrata A. Rosenberga, který je sice zásadně proti KSN, ale zcela jasně vidí legalitu obou dělnických vlád a nezákonnost zásahů proti nim, stejně jako nesprávnost a neodpovědnost politiky SD a jejího vedení i jeho účasti na buržoazní koalici.

Dále v neobjektivním hodnocení KSN jsou autoři O. Flechtheim, F. Borkenau a J. Braunthal a G. Nollau.

Společným rysem všech je názor vystupující u prvních dvou mírněji a u druhých ostřeji, že totiž KSN nedělala vlastní politiku, ale plnila jen příkazy Kom. internacionály nebo (jak někteří z nich píšou) „příkazy Moskvy“. Přesunují plnou odpovědnost za politiku KSN a její chyby, které

často registrují i správně, na Kom. internacionálu, obviňující ji vlastně z „vývozu revoluce“. Stanovisko všech je protikomunistické, u Brauntala a Nollaua zcela otevřeně nepřátelské.

Značný význam pro poznání tohoto období má literatura memoárová, ať již marxistická, nebo nemarxistická.

V první skupině nutno uvést práci P. Böttchera, týkající se právě vývoje dělnické vlády a událostí v Sasku, a článek F. Heckerta v „Kom. internacionále“ k patnáctému výročí vzniku KI. Oba tyto materiály přes nevelký rozsah jsou velmi důležité. Týkají se výlučně problematiky, o níž pojednáváme, speciálně v této práci, a pocházejí od přímých účastníků dějů, významných funkcionářů KSN a ministrů saské dělnické vlády. Hojně memoárové literatury z tohoto období pochází do soc. dem. politiků a funkcionářů. Ať již jde o soc. dem. ministra v Prusku C. Severinga, pruského min. předsedu O. Brauna, či říšského presidenta F. Elberta, případně říšského min. obrany G. Noskeho.

Všechny jsou pochopitelně poznamenány jejich vlastním polit. zaměřením i nepřátelským postojem soc. demokracie vůči KSN. Poskytují však mnoho cenného faktografického materiálu. V tomto směru je příznačná i práce soc. dem. policejního ředitele v Drážďanech R. Lipinského, která se zabývá speciálně vývojem poměrů v Sasku v letech 1922–1923.

Z levicových soc. demokratů bych ještě připomněl vzpomínky O. Buchwitze. I když lokálně omezené, ukazují vývoj poměrů v soc. demokracii v Sasku a to, jak zrála situace k událostem r. 1923.

Zvláštní skupinu tvoří ti, kteří v tehdejší době byli členy KSN a v pozdějších letech její řady opustili, ať už byli vyloučeni, či odešli sami. Kromě již zmíněného A. Rosenberga je třeba uvést A. Thalheimera a R. Fischerovu.

A. Thalheimer byl starý příslušník německého dělnického hnutí. V té době byl členem ústředí KSN a vystupoval jako vedoucí teoretik strany. Jeho vývoj od předválečné sociální demokracie k její krajní levici, pak do řad KSN a později opět k oportunistické pravici strany poznamenal jeho politické názory. Citovaná práce se pokouší o hodnocení revolučních událostí v r. 1923. Pochází již z doby, kdy byl Thalheimer z KSN vyloučen, a je psána pod zorným úhlem odsouzení politiky KSN, hlavně její levice, a se záměrem vlastní obhajoby.

Práce R. Fischerové je obsáhlé dílo vydané na počátku „studené války“. Autorka se snaží postavit svou činnost do lepšího světla a líčit nedostatky KSN v souvislosti s Kom. internacionálou s určitým přídechem komerční senzačnosti. Jde však o účastníci událostí r. 1923 a několikaletou členku ústředí KSN, která sehrála v historii strany značnou úlohu, i když výlučně negativní. Době, již se zabývám, věnovala značné úseky knihy. Při použití tohoto materiálu je nutno postupovat s největší opatrností a pečlivě porovnávat s jinými stranickými materiály. To ostatně platí pro všechny práce nemarxistické.

Mezi velmi seriózní nemarxistické práce řadím dílo G. Hallgartena, autora vysloveně pokrokového, Zabývá se otázkou Reichswehru, tohoto „státu ve státě“, jeho styky s německou buržoazií a jeho reakční úlohou ve vývoji německých politických poměrů. Vyniká bohatým archívním materiálem, především z archívů západních, nám těžko dostupných.

Stejnou tematiku, právě však z opačného hlediska, zpracovává kniha dlouholetého říšského min. obrany O. Gesslerera, člena německé buržoazní dem. strany. Úlohu říšské armády oceňuje kladně a schvaluje všechny její zásahy proti dělnickému hnutí, na nichž se ostatně osobně podílel.

Tematiku reichswehru (armády) zpracovávají i dvě další menší práce M. Gessnera a G. Trampeho. První je zajímavá tím, že sleduje činnost soc. dem. odborů a že vychází hlavně ze soc. dem. odborářských materiálů. Druhá je převážně souborem časopiseckých zpráv o říšské armádě a jejich hodnocením.

Daleko významnější z téže oblasti je práce G. Förstera a dalších. Zabývá se historií generálního štábu v širokém časovém rozmezí. Zvláštní kapitola je věnována říšské armádě a její reakční politice ve výmarské republice. Jde o dobře fundovanou marxistickou práci.

Kromě historiků německých je věnována projednávané tematice velká řada prací sovětských. Použil jsem jich poměrně málo, poněvadž všechny vycházejí z německých pramenů, k nimž jsem měl možnost sáhnout přímo. Práce se většinou zabývají německými dějinami a dějinami německého dělnického hnutí v rozmezí první a druhé světové války. V této problematice je pak obsažena ve větším či menším rozsahu i problematika mého tematu. Uvedl bych zde práce V. D. Kulbakina, O. Orlové a Sborník Akademie věd SSSR.

Kutbalkinova práce sahá časově od r. 1918–1959. Událostem v r. 1923 je věnována její 4. kapitola. Jde o práci značně širší, vycházející převážně z literatury a tištěných materiálů. K archívním materiálům nesahá. Naproti tomu Sborník Akademie věd SSSR (Germanskoje rabočeje dviženije v novějšeej vremja) využívá bohatě archívních materiálů německých. V tomto Sborníku je bohužel zpracováno jen období, které předcházelo a následovalo. Roku 1923 není žádná ze statí věnována.

V tomto směru je zajímavá práce O. Orlové, která se zabývá výlučně rokem 1923. Používá především pramenů sovětských a částečně německých. Žádná z citovaných prací nesáhla k materiálům v archívech Kom. internacionály, ačkoliv právě ty musí mít pro historika zásadní význam a jsou jistě bohaté.¹²

Velmi dobré jsou práce D. S. Davidoviče, a to jak dílčí studie o hamburském povstání, tak i širší studie o německých událostech r. 1923. Velmi zajímavé a hodnotné jsou i práce S. D. Mstislavského a A. Pankratové. Obě jsou vydány těsně po německých událostech. Vyšly již v r. 1924. Obě jsou však o všech dějích velmi dobře informovány. Žel, udávají jen velmi málo pramenů. Pankratová již tehdy vidí hlavní nedostatek saské dělnické vlády v tom, že se nedokázala obrátit na dělnické masy, aby tímto způsobem prosadila svůj program.

Nelze se nezmínit o velkém souborném díle sovětských historiků „Dějiny světa“. O naší problematice pojednává VIII. díl. Je jí věnována značná pozornost v celkovém rozsahu díla. Při hodnocení konečného výsledku německých událostí v r. 1923 a chyb KSN setrvávají autoři na starším

¹² Mám na mysli např. stenografické protokoly o zasedání ústředí KSN, které jsou k dispozici v archívu IML SED v Berlíně. Jsou to fotokopie materiálů, uložených v archívu Komunistické internacionály v Moskvě.

pojetí a vysvětlují jejich neúspěch zradou pravicové soc. demokracie a oportunistem brandlerovců. Toto stanovisko je překonáno hodnocením citovaných Dějin německého dělnického hnutí.

Německá historie zaujala i francouzského historika G. Badiua. Jeho dílo poskytuje obraz let 1917–1962. Projednávané tematické je věnována V. kapitola prvního dílu. Jde o práci marxistického historika, hodnotícího děje velmi objektivně, zodpovědně a používajícího hojně i literatury nemarkxistické.

Použil jsem i některých prací o dějinách KSF, které objasňují souvislosti politiky KSF a KSN a společné akce těchto obou komunistických stran v r. 1923, zejména v době okupace Porúří. Nejvíce materiálů a hodnocení obsahuje kniha W. Gerarda, vycházejícího ze stanoviska velmi blízkého marxismu. Starší práce A. Ferrata se zabývá problematikou jen zcela okrajově. Velmi zajímavá a do jisté míry objektivní je práce redaktora časopisu „Monde“ J. Fauveta.

Pro události bulharské jsou kromě tiskových zpráv cenným pramenem hodnocení jejich současníků a vedoucích postav KS Bulharska J. Dimitrova a V. Kolarova.

Události polské, především krakovské povstání v r. 1923, našly solidní a materiálově podložené zpracování v knize sovětské historičky F. Kalické. Obsahově je pak velmi cenná studie o krakovském povstání od B. Xavera, publikovaná při příležitosti 15. výročí Komunistické internacionály v časopise Kom. internacionála.

Základním a neopominutelným materiálem zůstávají protokoly kongresů Kom. internacionály a zasedání exekutivy Kom. internacionály. I když hodnocení jsou dobově podmíněna (mám na mysli zejména levíčácké zkruslování převládající po r. 1923 a pod jeho vlivem výklad německých událostí), jsou neodmyslitelným pramenem pro každého, kdo se bude kdy historii dělnického hnutí zabývat. Ukazují nejen historický sled, ale právě celou složitost událostí, myšlenkových proudů a názorů, jejich střetávání a úsilí Kom. internacionály o prosazování pevné a jednotné taktiky mezinárodního dělnického hnutí.

Z prací autorů českých není této německé problematice věnována žádná samostatná publikace. Je ovšem řada prací, které se touto otázkou zabývají, a to v dosti široké míře. Zejména zpracovány jsou souvislosti s taktikou jednotné fronty a dělnickorolnické vlády, stejně jako některé souvislosti s politikou KSČ.

Patří sem především Pavel Reiman se svou starší prací „Dějiny KSČ“, která pro toto období zůstává základním pramenem. Velmi zajímavá a obsahově bohatá je jeho novější memoárová práce „Ve dvacátých letech“. A to pro autorovo úzké spojení s německým dělnickým hnutím u nás i v Německu samém. Reiman se dokonce jako host zúčastnil VIII. sjezdu KSN v Lipsku a stal se prímým účastníkem některých tehdejších dějů.

Německých událostí se úzce dotýkají dvě práce V. Mencla, a to opět v souvislosti s taktikou jednotné fronty a myšlenkou dělnickorolnické vlády. K nim je možno přičíst i práci J. Veselého „Z prvních bojů“.

Bohatým přínosem k pochopení událostí, zejména v jejich mezinárodních souvislostech, je sborník „O československé zahraniční politice v letech 1918–1939“.

Politickou situací dvacátých let v ČSR i v souvislosti s německým revolučním hnutím se obírá práce V. Olivové.

Hodnotným přínosem k této literatuře, a to opět pro vidění situace v širokých mezinárodních souvislostech a pro správné hodnocení podstaty a vývoje fašismu je práce J. Suchopára. Zahrnuje období, v němž byly položeny ideologické a organizační základy fašismu. A poněvadž jedním z ohnišek jeho vzniku je právě poválečné Německo, věnuje mu značnou pozornost. Stejně tak sleduje úsilí Kom. internacionály v boji proti fašismu a tím se dostává k zásadní teoretické otázce této práce, k taktice jednotné fronty a děnické vládě.

Jistě by bylo možno uvádět řadu dalších autorů našich, především jejich časopisecké příspěvky, kde jsou dány souvislosti s německým dělnickým hnutím. Věnoval jsem zde však větší pozornost přímým dobovým dokumentům, protokolům sjezdů a konferencí KSC, časopiseckým článkům a zprávám tisku.

Přehled mnou uvedené literatury není pochopitelně vyčerpávající. Uvádím literaturu nejvýznamnější a především pak tu, již jsem měl možnost použít a z níž jsem čerpal.

